

Arviointikertomus 2016

Tarkastuslautakunta

4.5.2017

MUURAMEN KUNTA TARKASTUSLAUTAKUNTA 2013–2016

SAATTEEKSI

KUNNANVALTUUSTOLLE

Käsillä on kuluvan valtuustokauden neljäs ja samalla viimeinen arviointikertomus ennen uuden valtuustokauden alkamista. Arviointikertomuksessa korostuvat jälleen lautakunnan työn kannalta valtuuston asettamien toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden arviointi. Valtuustokauden viimeisessä arviointikertomuksessa on pyritty resurssien puitteissa kattavasti arvioimaan kaikkien lautakuntien toimintaa.

Arviointityön tekeminen ja tätä kautta kunnan tuloksellisuuden arviointi on ollut jälleen haasteellista. Edelleen asetettuja tavoitteita on kunnan kokoon nähden hyvin paljon, yhteensä 154 kappaletta. Suurin osa tavoitteista on edelleen kirjattu niin ylimalkaisesti, ettei niiden toteutumista ole voitu kunnolla arvioida. Tästä ongelmasta tarkastuslautakunta on huomauttanut jokaisessa arviointikertomuksessa tällä valtuustokaudella.

Selkeät ja mitattavat tavoitteet edesauttaisivat kunnan pitkäjänteistä kehittämistä. Uuden kuntastrategian ja muuttuneen toimintaorganisaation myös asiaan on nyt mahdollista saada parannus, joka helpottaa huomattavasti tulevan tarkastuslautakunnan työtä.

Erityishuomiona vuoden 2016 arviointikertomuksesta on syytä nostaa henkilöstöpolitiikka. Hyvä henkilöstöpolitiikka on edellytys kunnan menestymiselle. Siksi työhyvinvointiin ja eläköitymisestä aiheutuviin muutoksiin tulee kiinnittää huomiota. Sairauspoissaolojen kasvu on tässä suhteessa valitettavaa ja erityisesti opettajien osalta kasvu on silmiinpistävä. Verrattuna edelliseen vuoteen on opettajien sairauspoissaolot nousseet yli 35 prosenttia.

On kuitenkin hyvä huomioda, että huolimatta tarkastuslautakunnan tässä arviointikertomuksessa esittämästä kritiikistä, on kuntalaisten näkökulmasta palvelut pystytty järjestämään hyvin. Kuntatalouden kiristyneessä tilanteessa Muurame on pärjännyt kohtuullisen hyvin.

Neljän vuoden työskentely tarkastuslautakunnan puheenjohtajana on antanut mahdollisuuden perehtyä laajasti kunnan toimintaa. Haluan omasta ja lautakuntani puolesta kiittää kaikkia virkamiehiä, lautakuntien puheenjohtajia sekä kunnan työntekijöitä, jotka ovat olleet kiinteästi mukana tarkastuslautakunnan työssä. Ilman hyvää yhteistyötä teidän kanssanne ei meidän työmme olisi ollut mahdollista.

Jani Kokko
Tarkastuslautakunnan puheenjohtaja

Muuramessa 4.5.2017

ARVIOINTIKERTOMUS VUODELTA 2016

1. Tarkastuslautakunnan tehtävä, kokoonpano ja työskentely

Kunnanvaltuuston valitseman tarkastuslautakunnan tehtävänä on kuntalain 121 §:n mukaan valmistella valtuuston päätettävät hallinnon ja talouden tarkastusta koskevat asiat sekä arvioida, ovatko valtuuston asettamat toiminnalliset ja taloudelliset tavoitteet kunnassa ja kuntakonsernissa toteutuneet ja onko toiminta järjestetty tuloksellisella ja tarkoituksenmukaisella tavalla.

Tarkastuslautakuntaan ovat kuuluneet seuraavat kunnanvaltuuston valitsemat jäsenet ja varajäsenet:

jäsen	varajäsen
Jani Kokko	Anu Hakala
Pauliina Maukonen-Kärkkäinen	Martti Hietanen
Leena Koponen	Niko Oksa
Jani Kylmälahti	Aulikki Oksanen
Markku Pynnönen	Erkki Perämäki

Puheenjohtajana on toiminut Jani Kokko sekä varapuheenjohtajana Pauliina Maukonen-Kärkkäinen.

Kuntalain mukaisesta tilintarkastuksesta on huolehtinut BDO Audiator Oy. Vastuunalaisena tilintarkastajana on toiminut arviointivuonna 2016 JHTT-tilintarkastaja Jorma Kesä.

Arviointia varten lautakunta on hyväksynyt toimikaudekseen arviointisuunnitelman vuosittaisine painopistealueineen ja tarkemman työohjelman kutakin vuotta varten. Tarkastuslautakunta on pitänyt kahdeksan tilivuoteen kohdistunutta kokousta.

Vuoden 2016 arvioinnin työohjelman mukaisesti tarkastuslautakunta on saanut suullisia selvityksiä konsernihallinnosta ja -valvonnasta, sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta, kehittämistyöryhmän, kunnanhallituksen ja asukaspalvelulautakunnan alaisten tehtäväalueiden toiminnasta ja taloudesta.

Lisäksi lautakunnalle on selvitetty ylikunnallista yhteistyötä, kunnan henkilöstöpolitiikan ja henkilöstöön liittyvien tavoitteiden toteutumista sekä kunnan talouden ja investointien toteutumista vuoden aikana. Lisäksi on saatu selvitys Muuramen Hyvinvointi -liikelaitoksen toiminnasta. Liikelaitos tuottaa sosiaali- ja terveyspalvelut muuramelaisille ja se aloitti toimintansa 1.1.2017.

Muutoin arvioinnin pohjana ovat olleet jäsenten vuoden aikana tekemät käytännön havainnot eri lautakuntien alaisesta toiminnasta ja taloudesta.

Arviointikertomuksen laatimista varten lautakunta on tutustunut vuoden 2016 talousarvioon, kunnanhallituksen allekirjoittamaan tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen sekä henkilöstökertomukseen. Lisäksi lautakunta on saanut ti-

lintarkastajan selonteon suorittamistaan tarkastuksista sekä käsitellyt tilintarkastuskertomuksen.

Tarkastuslautakunnan jäsenet eivät esteellisinä ole osallistuneet seuraavien lautakuntien toiminnan arviointiin:

Pauliina Maukonen-Kärkkäinen	Muuramen Hyvinvointi -liikelaitos
Jani Kylmälahti:	teknisten palvelujen lautakunta
Leena Koponen:	teknisten palvelujen lautakunta
Anu Hakala (varajäsen):	teknisten palvelujen lautakunta
Martti Hietanen (varajäsen):	teknisten palvelujen lautakunta

2. Edellisten vuosien arviointikertomusten johdosta tehtyjen toimenpiteiden arviointi

Vuoden 2015 arviointikertomus

Kunnanvaltuusto on kokouksessaan 14.11.2016/62 § käsitellyt kunnanhallituksen 3.10.2015/143 § antamat selvitykset liittyen vuoden 2015 arviointikertomuksen havaintoihin.

1. Kunnan roolin vahvistaminen selkeämmillä konsernitavoitteilla ja mittareilla sekä niiden seuraamisella

Uudistetussa kuntalaissa kunnanhallituksen rooli vahvistuu konserniohjauksen osalta ja muutoinkin konsernin merkitys osana kuntaa kasvaa merkittävästi. Tarkastuslautakunta on aivan oikein kiinnittänyt huomiota epäsuhtaan, jossa konserniyhtiöille asetettavat tavoitteet ja niiden seuranta ovat olleet toisistaan eroavia. Yhtiöiden omissa tilinpäätöksissä on seurattu yhtiöille asetetut tavoitteet aivan oikein, mutta kunnan tilinpäätökseen tiedot on kerätty erillisellä lomakkeella, jossa on ollut eri mittarit seurattavina. Tästä menettelystä tullaan luopumaan vuotta 2016 koskevassa tilinpäätöksessä. Eli seuraavaan tilinpäätökseen saadaan konserniyhtiöitä koskien samat mittarit sekä talousarvioon että tilinpäätökseen. Sinällään vuotta 2016 koskien ei ole enää tässä vaiheessa mahdollisuutta muuttaa asetettuja tavoitteita.

Valtuusto hyväksyi kuluvan vuoden elokuun kokouksessaan uuden strategian, jonka pohjalta kuntaa tullaan viemään eteenpäin vuoteen 2021 saakka. Kunnan konserniyhtiöille on toimitettu uusi strategia, jonka pohjalta ne tarkastelevat konkreettisia ja mitattavia tavoitteita oman toimintansa seuraamiselle. Uudistetut mittarit tulevat käsittelyyn vuotta 2017 koskevan talousarvion yhteydessä. Oleellista on, että strategian pohjalta tehtävien mittareiden määrä pysyy hallittavana ja niihin pystytään vaikuttamaan omalla toiminnalla. Lisäksi asetettavien tavoitteiden tulee olla mitattavissa.

Tarkastuslautakunnan kommentti:

Tavoitteiden toteutumisen kuvaaminen on edelleen epäselvää eikä siinä ole tapahtunut kehitystä vuoden 2016 tilinpäätöksessä.

2. Analyysi kunnan tuloverokertymän hitaan kasvun taustatekijöistä

Muuramen kunnan hitaalle verotulokehitykselle viime vuosina löytyy monta selittävää tekijää. Selvitys keskittyy suurimpaan veroerään, kunnallisveroon, joka on selvästi merkittävin osa verotuloistamme. Kunnallisverotuotto vastaa verotuloistamme 90 % osuutta. Hidas verotulokehitys on monen selittävän tekijän summa. Talouskasvun tyrehtyminen on yksi merkittävä tekijä, toinen on väestön ikääntyminen myös meillä Muuramessa. Kolmantena erityisesti tulevaisuuteen vaikuttavana tekijänä on kotimaista kulutusta elvyttävä talouspolitiikka, jossa vähennyksen osuus verotuloista kasvaa.

Verotuloissa totuttiin vahvalla nousukaudella hyvään verokertymään kunnallisveroissa. Suomen BKT oli edellisen vuosikymmen lopulla vuonna 2008 kaikkien aikojen huippulukemissa. Finanssikriisiä seurasi 8,3 % pudotus 2009, jonka jälkeisinä kahtena vuonna seurasi kuitenkin kasvua yhteensä 5,6 %. Tämän jälkeen alkoi taantuma, jota jatkui käytännössä 2012 – 2015. Tuona aikana talous supistui yhteensä 2,8 %, vaikka viimeinen vuosi osoittikin jo 0,2 % kasvua.

Talouskasvun hiipuminen ei näkynyt välittömästi verotuloissa, koska hyvin ajoitetut 0,5 prosenttiyksikön veronkorotukset ajoittuivat peräkkäisinä vuosiin 2009 ja 2010. Toki verotulot notkahtivat, mutta silti tilanne säilyi poikkeuksellisen hyvänä vuosikymmenen alkupuolelle asti. Taantuma nosti työttömyyslukemia ja työttömyys vaivaa maakuntana pahiten juuri Keski-Suomea. Vaikka Muuramen työttömyyslukemat ovatkin maakuntamme alhaisimmat, vaikuttaa se silti kuntamme kantokykyyn alentavasti. Uudelleen organisointi ja toimintojen yhdistäminen ovat auttaneet menopuolella hillitsemään menojen kasvua. Tulopuoli on kuitenkin pysynyt niukkana ja valtionosuusjärjestelmän uudistukseen ei kohdellut hyvin Muuramen kaltaista kuntaa.

Kunnan väestörakenteessa on tapahtunut merkittävä muutos. Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä on kasvanut tällä vuosituhannella alle 10 %:sta yli 15 %:iin. Samaan aikaan lasten ja työikäisen väestön osuus on laskenut. Kuitenkin niin, että työikäisten osuus on laskenut vuosituhannella yli 5 prosenttiyksikköä. Työikäisiä kohden verotulokertymä/asukas on noin 18 % suurempi kuin eläkeläisten. Kun työikäisten joukko vähenee ja eläkeläisten määrä kasvaa, vaikuttaa se suoraan verotuloon/asukas. Lisäksi suuri työttömyys vaikuttaa työikäisten ansiotuloihin alentavasti.

Kolmantena tekijänä erityisesti tulevaisuuden osalta on efektiivisen veroasteen aleneminen. Efektiivisellä veroasteella tarkoitetaan sitä, kuinka suuren prosentuaalisen osan verotulot ovat ansiotuloista = kunnallisveroaste. Vaikka tuloveroprosentti pysyy samana, verotettavista tuloista tehtävät vähennykset vaikuttavat kertyvään verotuloon. Vuosikymmenen alussa efektiivinen kunnallisveroaste oli kasvussa ja tuki verokannan pysyttämistä paikallaan.

Vuodesta 2014 alkaen verotettavista tuloista tehtävät vähennykset ovat olleet kasvussa, jolloin hitaasti kasvavista ansiotuloista jää entistäkin vähemmän verotettavaa tuloa ja samalla veroprosentilla vähemmän verotuloja.

Asukasluvun kasvu ei ole enää tuonut, eikä tulevaisuudessa tuo vastaavaa verotulojen kasvua kuin aiemmin on totuttu. Väestönkasvu keskittyy suurelta osin iäkkäämpään osaan väestöä, jonka tulotaso ei ole sama kuin työikäisellä väestöllä.

Tarkastuslautakunnan kommentti:

Tarkastuslautakunta pitää analyysiä kattavana ja se varmasti antaa hyvän pohjan talouden pitkän aikavälin suunnittelulle.

3. Taloudellisten tavoitteiden toteutuminen

Kunnan ja kuntakonsernin taloudellisen aseman muutoksia ja kertomusvuoden talouden tulosta kuvaavat seuraavat luvut:

	TP2012	TP2013	TP2014	TP2015	TP2016
Toimintakulujen muutos %	7,3	-2,2	0,5	3,2	2,1
Vuosikate M€	2,309	5,333	4,741	3,200	3,832
Vuosikate % poistoista	91,5	167,7	152,8	93,3	108,2
Verotulot M€	33,167	36,320	36,641	36,837	37,688
Tilikauden tulos M€	-0,214	2,150	1,639	-0,226	0,292
Kertynyt ylijäämä/alijäämä M€	4,711	6,861	8,500	8,274	8,566
Omavaraisuusaste %	48,7	51,6	49,2	46,1	47,3
Lainat €/asukas	1.795	1.791	2.097	2.425	2.156
Suhteellinen velkaantuneisuus %	48,3	45,5	53,5	60,5	56,4
Konsernin omavaraisuus %	24,9	27,6	27,7	26,9	27,8
Konsernilainat €/asukas	5.009	4.891	5.246	5.202	4.973
Asukasmäärä	9.569	9.579	9.700	9.782	9.945

Talous toteutui kokonaisuutena valtuuston hyväksymää muutettua talousarvioita paremmin. Toimintamenot alittivat muutetussa talousarviossa arvioitun määrän 6.663 eurolla. Toimintatulot toteutuivat arvioitua 625.775 euroa suurempina. Verotulot toteutuivat arvioitua pienempinä 108.010 euroa. Muutetussa talousarviossa verotulojen määräksi arvioitiin 37.796.000 euroa (TOT 37.687.990 euroa).

Vuosikate oli muutetussa talousarviossa 3.002.220 euroa ylijäämäinen ja se toteutui 3.832.179 euron suuruisena. Vuosikatteella pystyttiin kattamaan poistot (3.540.167 euroa) ja tilikauden tulos oli ylijäämäinen 292.012 euroa.

Kunnan toimintakulut olivat 51.871.495 euroa ja suurenvivat edelliseen vuoteen verrattuna 2,1 %. Menojen lisäystä kohdistui mm. palvelujen ostoihin, jotka oli-

vat 1.411.654 euroa edellisvuotta suuremmat. Kunnan toimintatuotot olivat 8.073.193 euroa ja ne olivat 2,9 % pienemmät kuin edellisenä vuonna.

Verotulot kasvoivat edelliseen vuoteen verrattuna 2,3 %. Valtionosuudet olivat edelliseen vuoteen verrattuna 1,5 % suuremmat. Kunnan lainakanta vuoden lopussa oli kasvanut pudonnut vuodesta 2,3 milj. eurolla 21,4 milj. euroon.

Vastaavasti asukaskohtainen lainamäärä putosi 2 425 eurosta 2 156 euroon.

Valtioneuvoston asetuksessa 205/2011 esitettyjen kunnan (ns. kriisikuntakriteerit) talouden tunnuslukujen raja-arvojen perusteella kunnan talouden tilanne näyttää seuraavalta:

Raja-arvot:	Muurame		
1. kumulatiivinen alijäämä e/as.	2014 yli	1000	ei alijäämää
	2015 yli	1000	ei alijäämää
2. jos vuosikate on negatiivinen ilman hark.varaista rahoitusavustusta			+ 3.832.179
3. lainat/euroa/asukas, jos yli 50 % yli keskiarvon v. 2016: 2.938 €*1,5 = 4.407 €			2.156
4. kunnan tuloveroprosentti 2016, väh.0,5 %-yksikköä yli keskiarvon v. 2016 ka: 19,87			19,5
5. omavaraisuusaste % 2015, alle 50 %			47,3
6. suhteellinen velkaantuneisuus % 2015, yli 50 %			56,4

Sekä kunnan omavaraisuusaste (2015: 46,1) että suhteellinen velkaantuneisuus (2015: 60,5) menivät parempaan suuntaan. Kuntataloudessa hyvän omavaraisuuden mittarina pidetään 70 %, joten omaisvaraisuusaste on edelleen heikko. Lainamäärä pieneni merkittävästi (2015: 2 425 asukasta kohden). Kunnan talouden tunnusluvuista kaksi täyttää kriisikuntakriteerit.

Uudessa kuntalaissa (410/2015) on määritelty 118 §:ssä erityisen vaikeassa taloudellisessa asemassa olevan kunnan arviointimenettely. Pykälää koskien 1 ja 3 – 5 momenttia sovelletaan ensimmäisen kerran tilikautena 2017. 2 momenttia sovelletaan ensimmäisen kerran vuoden 2015 taseeseen kertyneeseen alijäämään, jos alijäämää ei ole katettu tilikauden 2020 tilinpäätöksessä.

4. Investoinnit

Muuramessa jatketaan vilkasta maanhankintaa eli vuonna 2016 ostettiin raakamaata 46 hehtaaria. Tilinpäätöksen mukaan maa-alueiden ostot ylittyivät lähes 300.000 eurolla arvioidusta.

Tarkastuslautakunnan näkemyksen mukaan maanhankinnankin osalta kunnan talouspuolella tulisi varautua strategisen tason linjauksiin. Elinvoima- ja kasvun lautakunnan tulee tehdä suunnitelma siitä, että miten kasvua hallitaan.

Investoinnit putosivat merkittävästi edellisestä vuodesta. Vuonna 2015 kunnan investointien toteutuma oli yhteensä 10.606.000 euroa, kun ne vuonna 2016 olivat 3.861.856 euroa (TA 3.725.300 euroa). Yksittäisiä, suuria investointeja ei ollut, vaan investoinnit painottuivat peruskunnossapitoon.

Maa-alueiden ostojen nousua ei ole pystytty kompensoimaan muiden investointien alittuneella toteutumalla, josta syystä investoinnit ovat kokonaisuudessaan ylittäneet talousarvion.

5. Henkilöstö

Yleisohje kunnan ja kuntayhtymän tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisesta ohjeistaa, että mitä toimintakertomuksessa tulee olla henkilöstöön liittyen seuraavasti:

3.2.6 Kunnan henkilöstö

Toimintakertomuksessa esitetään henkilöstömäärä, sen kokonaisuusmuutos tilinpäätös-vuonna, palkkojen ja palkkioiden kokonaissumma tilikaudella sekä mahdolliset olennaiset muutokset henkilöstöä koskevissa tunnusluvuissa. Merkittävät muutokset esimerkiksi sairauspoissaoloissa tai työilmapiirissä on syytä esittää toimintakertomuksessa, koska niiden kehityksellä saattaa olla vaikutuksia kunnan toimintaan ja talouteen. Palkkojen ja palkkioiden kokonaissumma tilikaudella ilmoitetaan suoriteperusteisesti. Tehtäväaluekohtainen henkilöstömääräselvitys annetaan liitetiedoissa (ks. Yleisohje kunnan ja kuntayhtymän liitetiedoista, (11.12.2012). Toimintakertomuksessa esitettävät henkilöstöä koskevat tunnusluvut on suositeltavaa esittää päätyneeltä ja sitä edeltäneeltä tai kahdelta edeltäneeltä tilikaudelta. Jos kunnassa on laadittu henkilöstötilinpäätös tai henkilöstökertomus, on siitä syytä mainita¹⁰. Erillisessä henkilöstötilinpäätöksessä ilmoitettujen henkilöstöä koskevien tunnuslukujen ja muiden tietojen tulee olla yhtäpitäviä kaikkien niihin liittyvien toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen kanssa.

Ohjeen mukaan toimintakertomuksessa tulisi olla mm. henkilöstömäärä, sen kokonaisuusmuutos tilinpäätös-vuonna, palkkojen ja palkkioiden kokonaissumma tilikaudella sekä mahdolliset olennaiset muutokset henkilöstöä koskevissa tunnusluvuissa.

Vuoden 2015 tilinpäätöksen toimintakertomuksessa oli henkilöstöosio. Vuoden 2016 toimintakertomukseen on kirjattu vain, että ”Henkilöstön osalta toimintavuoden 2016 toteuma on esitetty henkilöstökertomuksessa”. Tarkastuslautakunta pitää tätä riittämättömänä ohjeistukseen nähden.

Kunnan henkilöstökertomukseen on koottu henkilöstöön liittyviä tietoja vuodelta 2016. Kertomus on monipuolinen ja se antaa tietoa henkilöstön määrästä ja rakenteesta, henkilöstön vaihtuvuudesta, palkkauksesta ja henkilöstökulurakenteesta, osaamisesta ja sen kehittamisestä, työsuojelutoiminnasta, terveydellisestä toimintakyvystä ja työhyvinvoinnista, henkilöstövoimavarojen seurannasta ja arvioinnista, sisäisestä viestinnästä ja yhteistoiminnasta. Yhteistoimintaelin on kokoontunut riittävästi.

Kunnan palveluksessa olevan henkilöstön määrä oli vuoden 2016 lopussa 431 henkilöä eli se oli pysynyt edelliseen vuoteen verrattuna. Vakituisten työntekijöiden määrä on vuoden aikana lisääntynyt kymmenellä, määräaikaisten määrä on vähentynyt 14. Henkilöstökustannukset kasvoivat edellisestä vuodesta 1,0 %.

Vuosina 2013 - 2016 ei ole toteutettu koko kunnan henkilöstöä koskevaa tyytyväisyyskyselyä. Tarkastuslautakunnan näkökulmasta säännöllinen kysely antaisi näkökulman kehittämisen painopistealueisiin ja kehittämistoimenpiteiden vaikutuksiin. Varsinkin kun eletään muutosten aikaa.

Sairauspoissaolojen määrä kasvoi edellisestä vuodesta. Vuonna 2016 poissaoloja oli 35 päivää enemmän kuin edellisenä vuonna. Tarkastuslautakunta on jo useana vuonna vaatinut korjaamaan laskentavirhettä sairauspoissaolotilastossa. Tarkastuslautakunta on turhautunut asian luvattoman hitaaseen etenemiseen. Tarkastuslautakunnan mielestä tässä yritetään selkeästi kaunistella tilastoja. Henkilöstökertomuksessa sairauspoissaolot olivat 8,96 päivää (laskettu henkilömäärällä 778), kun tunnusluvun pitäisi olla 16,2 päivää (laskettu todellisella henkilömäärällä 431).

Erityishuomiona sairauspoissaoloihin liittyen tarkastuslautakunta on kiinnittänyt huomiota opettajien sairauspoissaolojen merkittävään kasvuun (36 – 38 % riippuen laskentatavasta). Opettajien sairauslomapäivät ovat nousseet 754 päivästä 1 216 päivään.

Seuraavan 10 vuoden aikana n. 38 % kunnan henkilöstöstä saavuttaa eläkeiän. Lisäksi avaintehtäviä on vastuutettu hyvin harvojen henkilöiden osaamisen varaan, joten henkilöstöriski on muutenkin suuri. Tämä tulee ottaa vakavasti huomioon kunnan henkilöstöpolitiikassa.

6. Konsernille asetettujen tavoitteiden toteutuminen

Konsernin lainakanta sisältää kunnan lainojen lisäksi tytäryhteisöjen sekä kuntayhtymien lainat omistusosuuden mukaan. Konsernin lainakanta pieneni edellisestä vuodesta ja oli vuoden lopussa 49,0 milj. euroa (2015; 51,0 milj. euroa). Konsernilainat olivat asukasta kohti 4.973 euroa. Edellisenä vuonna vastaava luku oli 5.202 euroa. Konsernin omavaraisuusaste oli 27,8 %.

Konsernin lainamäärä on pienentynyt, mutta velkaantumisaste on edelleen korkea. Tytäryhteisöjen omistajaohjauksen ja konsernivalvonnan yhteydessä on tärkeää seurata kuntakonsernin talouden ja velkaantumisen kehitystä, jotta tytäryhteisöjen toimintaedellytykset on mahdollista turvata pitkällä aikavälillä.

Tarkastuslautakunta paheksuu, että kunnan tytäryhtiöille asetettujen taloudellisten ja toiminnallisten tavoitteiden toteutumista ei ole edelleenkään esitetty isoimpien tytäryhtiöiden osalta kuntalain konsernisäännösten mukaisesti.

Myönteistä kehitystä: talousarviossa ja tilinpäätöksessä ovat samat tavoitteet.

Tavoitteita on edelleen liikaa strategisen suunnittelun ja toteuttamisen näkökulmasta. Tarkastuslautakunta esittää, että tytäryhtiöille asetetaan kolme toiminnallista ja taloudellista tavoitetta, jotka liittyvät keskeisesti kyseisen yhtiön toimintaan ja ovat selkeästi mitattavia. Asunto-osaakeyhtiöillä tavoitteena voi esimerkiksi olla asuntojen korkea käyttöaste (%) ja energiayhtiöillä asiakastytyväisyys ja kilpailukykyinen energian hinta. Ei tavoitteeksi asioita, jotka ovat lakiin perustuvia.

Taulukko konsernitavoitteiden toteutumisesta

Tavoitteet vuoden 2016 talousarviokirjasta	Toteutunut	Ei toteutunut	Ei voida arvioida	Huomiot
Muuramen Vuokra-asunnot Oy (1-3 toiminnallisia, 4-5 taloudellisia); tavoitteet ovat pysyneet samoina edelliseen vuoteen verrattuna				
1. hyvä talous ja kilpailukykyiset vuokrat			X	Tilinpäätös 2016 -asiakirjasta (jatkossa: TP 2016): "Käyttöaste on 86 %. Hallitus on tehnyt käyttöastetta parantavia toimenpiteitä, mm. Arava-rajoitusten vapauttamisia on haettu Roomupolku 3 ja Keskuskuja 2 osalta".
2. kiinteistöjen hyvä kunto			X	
3. käyttöaste >93 %		X		
4. vuokrasaatat/liikevaihto (>1,5 %)			X	
5. vuosittaiset suunnitelman mukaiset poistot toteutetaan enimmillään EVL mukaisesti	X			
Muuramen Lämpö Oy (1-7 toiminnallisia, 8-10 taloudellisia); tavoitteet ovat pysyneet samoina edelliseen vuoteen verrattuna				
1. vakaa ja kilpailukykyinen kaukolämmön hinnoittelu			X	Tavoitteen toteutumisen seuranta on kirjattu yhteneväisesti TA 2016 ja TP 2016 -asiakirjoihin: "Määritellään toiminnalliset tavoitteet vuosittain budjetin valmistelun yhteydessä. Niitä seurataan ja niiden toteutumisesta raportoidaan kuntaan säännöllisesti".
2. asiakastytyväisyys (>4, asteikolla 1 – 5)			X	
3. korkea toimitilojen käyttöaste (>85 %)		X		
4. kilpailukykyinen toimitilojen vuokrataso			X	
5. kiinteistönhoitopalveluiden tuottaminen laadukkaasti ja kilpailukykyiseen hintaan			X	
6. tulevaisuuden lämmöntuotannon arviointi			X	
7. pyritään tuottamaan jatkossa lämpöä turpeella tai muilla ko-			X	

timaisilla polttoaineilla öljyn sijaan				
8. muutama keskeinen taloudellinen tavoite, esim. hyvä kannattavuus pitkällä aikavälillä (+50.000 €/v.)			X	TP 2016: "Taloudellisten tavoitteiden toteutumista seurataan hallituksen kokouksissa vuoden aikana (kokouksia 5 – 10 vuodessa). Omavaraisuusaste 11,5 %"
9. omavaraisuusaste (60 %)		X		
10. tuottotavoite (7 %)			X	
Kiinteistö Oy Muuramen Kettula (1-3 toiminnallisia, 4-7 taloudellisia); tavoitteet ovat pysyneet samoina edelliseen vuoteen verrattuna				
1. korkea asuntojen käyttöaste (>90 %)		X		TP 2016: "Määritellään toiminnalliset tavoitteet vuosittain budjetin valmistelun yhteydessä.
2. vakaa ja kilpailukyinen hinnoittelu seudulla (alle Muuramen kunnan vuokra-asuntojen keskihinnan)			X	Käyttöaste 2016 87,7 %. Niitä seurataan ja niiden toteutumisesta raportoidaan kuntaan säännöllisesti.
3. asiakastyytyväisyys (>4, asteikolla 1 -5)			X	Muuramen kunta avustanut 2016 29.000 €:lla (2015 28.500 €)".
4. kannattavuus pitkällä aikavälillä (+ tulos)			X	TP 2016: "Määritellään taloudelliset tavoitteet vuosittain budjetin teon yhteydessä ja niitä seurataan hallituksen kokouksissa vuoden aikana (kokouksia 1 – 2 vuodessa). Vuokralla katetaan kaikki kulut, jotta osakkaiden ei tarvitse erikseen suorittaa maksuja.
5. vuokralla katetaan kaikki kulut		X		
6. omavaraisuusaste (xx %)	X			Käyttöaste huono, jonka vuoksi kunta joutuu avustamaan. Käyttöaste hieman parantunut, mutta vuokratilanteja on paljon". Sama teksti TA:ssa.
7. tuottotavoite (7 %)			X	
Kiinteistö Oy Muuramen Elämänkaari (1-3 toiminnallisia, 4-7 taloudellisia); tavoitteet ovat pysyneet samoina edelliseen vuoteen verrattuna				
1. korkea asuntojen käyttöaste (>90 %)			X	TP 2016: "Määritellään toiminnalliset tavoitteet vuosittain budjetin valmistelun yhteydessä. Niitä seurataan ja niiden toteutumisesta raportoidaan kuntaan säännöllisesti.
2. vakaa ja kilpailukyinen hinnoittelu seudulla (alle Muuramen kunnan vuokra-asuntojen keskihinnan)			X	
3. asiakastyytyväisyys (>4, asteikolla 1 -5)			X	
4. kannattavuus pitkällä aikavälillä (+ tulos)			X	TP 2016: "Määritellään taloudelliset tavoitteet vuosittain

5. vuokralla katetaan kaikki kulut	x			<i>budjetin teon yhteydessä ja niitä seurataan hallituksen kokouksissa vuoden aikana (kokouksia 4 – 5 vuodessa). Hoito- ja rahoituskulukorvauksella katetaan kaikki kulut</i>
6. omavaraisuusaste (xx %)	x			
7. tuottotavoite (7 %)			x	
<i>Ei tuottotavoitetta.</i>				
<i>Tuloksessa huomioidaan suunnitelman mukaiset poistot". Sama teksti TA:ssa.</i>				
Kiinteistö Oy Hakamuurame (1-3 toiminnallisia, 4-5 taloudellisia); lähes samat tavoitteet, lisänä keltainen				
1. hyvä talous ja kilpailukykyiset vuokrat	x			TP 2016: "Yhtiön hyvä talous ja vuokrataso sekä asuntojen kunto toteutui tavoitteen mukaan, käyttöaste 99,7 %".
2. Kiinteistöjen ja asuntojen hyvä kunto			x	
3. käyttöaste (>99 %)	x			
4. vuokrasaatavat/liikevaihto (<1 %)			x	TP 2016: "Vuokrasaatavien määrä oli tilikaudella 2 %.
5. vuosittain suunnitelman mukaiset poistot enimmillään EVL mukaisesti			x	Yhtiössä tehtiin SUMU-poistojen lisäksi asuintalovaurasta 36 076 € tuloksen tasaamiseksi".

7. Toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden toteutuminen

7.1. Kunnanhallitus

Tarkastuslautakunnan mielestä päätöksenteko on ollut asian- ja tarkoituksenmukaista sekä joustavaa. Erityisesti strategian ja Muuramen Hyvinvointi -liikelaitoksen valmistelu työllistivät kunnanhallitusta.

Tarkastuslautakunta on saanut kehittämistyöryhmän toiminnasta suullisia selvityksiä.

Tarkastuslautakunnan mielestä toimintakertomuksessa olisi pitänyt paremmin avata merkittävät poikkeamat. Kunnanhallituksen osalta toimintamenojen ylitys oli lähes 400.000 euroa eikä sitä ole toimintakertomukseen perusteltu lainkaan.

7.2. Lapsi- ja perhepalveluiden lautakunta

Lautakunnan toimintakulut alittuivat 981.599 euroa. Toimintatuotot toteutuivat 18.200 euroa arvioitua suurempina. Toimintakate oli 999.799 euroa arvioitua parempi. Lautakunnan osalta merkittävänä tapahtumana oli Kinkomaan päiväkodin avaaminen.

Varhaiskasvatustaloudessa talousarviossa pysyttiin hyvin ja kustannukset alittuivat budjetoidusta eikä merkittäviä kasvupaineita ole näkyvissä. Tähän vai-

kuttavat elokuussa käyttöön otetut asiakasperusteiset maksut ja rajoitetut, subjektiiviset päivähoito-oikeudet.

Lastensuojelussa ja ennalta ehkäisevässä työssä kokonaiskustannukset olivat selkeästi budjetoitua pienempiä. Lähes kaikki tunnusluvut ovat ennakoituja parempia, esim. huostaanotettujen lasten lukumäärä ja toimeentulotukea saaneiden kotitalouksien määrä.

Etsivä nuorisotyö ei toteutunut suunnitellulla tavalla. Perusopetuksen ja lukion toiminta ja talous toteutuivat hyvin.

Kokonaisuutena talous toteutui hyvin ja saavutettiin suuria säästöjä. Tilinpäätösasiakirjassa tulisi selkeämmin tuoda esiin toimenpiteitä, joilla säästöt on saavutettu. Jatkossa tulisi kiinnittää huomiota myös realistisempaan budjetointiin.

7.2.1 Nuorisopalvelut

Nuorisopalveluille oli arvioitu toimintatuloja 12.100 euroa (TOT 20.446 euroa) ja toimintamenoja 204.810 euroa (TOT 171.931 euroa). Toteutunut toimintakate oli 41.225 euroa arvioitua parempi.

Nuorisopalveluiden osalta talousarvio toteutui alle talousarvion. Tarkastuslautakunta pohtii, onko taloudelliset resurssit järjestetty oikein nuorisopalveluiden suhteen. Toiminnat osattiin järjestää kustannustehokkaasti, mutta esimerkiksi nuorisotilan ja pienryhmien kävijämäärät olivat huomattavasti suuremmat kuin suunniteltu ja kaikille kesätyöpaikkaa hakeneille nuorille ei pystytty kesätyöpaikkaa järjestämään. Nuorisopuolella tehdään paljon ennaltaehkäisevää toimintaa, jolla pystytään muun muassa syrjäytymisvaarassa olevat nuoret saamaan oikea-aikaisesti palveluiden piiriin. Tarkastuslautakunta pohtii, kuinka selkeät ohjeet on tehty eri hallinnonaloille yhdistysavustusten jakamisperusteista nuoriso- ja vapaa-aikapuolella. Seurojen liikunta-avustukset olivat 5,37 euroa asukasta kohden, mutta vastaavaa tietoa ei ole nuorisopuolella toimivista yhdistyksistä ja järjestöistä.

Tarkastuslautakunta edellyttää avoimuutta ja läpinäkyvyyttä avustusten jakamiseen sekä yhtenäisten hakukriteerien luomista kuntalaislähtöisen toiminnan tukemiseen.

7.3. Asukaspalveluiden lautakunta

Toimintamenojen määräksi vuodelle 2016 arvioitiin 24.182.560 euroa ja ne toteutuivat 25.017.815 euron suuruisina eli ylittyivät 835.255 eurolla. Toimintatulojen ylittyessä arvioidusta (169.697 eurolla) toimintakate toteutui 665.558 euroa arvioitua heikompana.

7.3.1 Asukaspalveluiden lautakunnan hallinto

Asukaspalveluiden lautakunnan hallinnon osalta toimintatulot toteutuivat 2.303 euroa ja toimintamenot 5.004 euroa parempina kuin oli arvioitu.

Tämän seurauksena toimintakate oli 7.307 euroa arvioitu parempi.

7.3.2 Vanhus- ja vammaispalvelut

Vanhus- ja vammaispalveluiden toimintatuotot toteutuivat 1.415.382 euroa suuruisina (TA 1.221.010) ja toimintamenot 5.910.110 euron suuruisina (TA 5.415.450), minkä seurauksena toimintakate toteutui 300.288 euroa arvioitua heikompana.

On epäselvää, että selittävätkö toimintakertomuksessa todetut Vaalijalan kunta-tyhtymältä ostetut palvelut toimintamenojen merkittävän ylityksen.

7.3.3 Sosiaalityön palvelut

Sosiaalityön palveluissa toimintatulot (TOT 467.932) eivät päässeet tavoitteen seensa (TA 575.610), mutta vastaavasti toteutuneet toimintamenotkin (1.972.530) jäi alle arvioidun (2.309.970). Tämän seurauksena toimintakate toteutui 229.762 euroa arvioitua parempana.

7.3.4 Perusterveydenhuolto

Perusterveydenhuollon toimintamenojen suuruudeksi vuonna 2016 arvioitiin 5.799.340 euroa, toteutuman ollessa 5.729.670 euroa eli arvioidut kustannukset alitettiin 69.670 eurolla. Toimintatuloja oli 631 euroa, minkä seurauksena toimintakatteeksi muodostui 70.301 euroa.

7.3.5 Erikoissairaanhoito

Erikoissairaanhoidon toimintamenojen suuruudeksi vuonna 2016 arvioitiin 8.923.120 euroa, toteutuman ollessa 9.787.279 euroa eli arvioidut kustannukset ylitettiin hurjasti 9,7 %:lla eli 864.159 eurolla.

Kunta on laittanut sopimusohjausneuvotteluissa sovitun summan suoraan talousarvioonsa, mistä huolimatta kulut ovat jälleen ylittyneet sovituista. Tarkastuslautakunta pohtii, ovatko sairaanhoitopiirin palvelut kustannustehokkaita.

7.3.6 Vapaa-aikapalvelut

Vapaa-aikapalveluiden toimintatulot toteutuivat (389.489) 80.069 euroa parempina kuin oli arvioitu (309.420). Koska toteutuneet toimintamenot (1.490.294) olivat pienemmät kuin oli pienemmät kuin oli arvioitu (1.594.239), niin toimintakate toteutui 184.005 euroa arvioitua parempana.

7.4 Teknisten palveluiden lautakunta

Toiminnalliset ja taloudelliset tavoitteet ovat toteutuneet paremmin kuin suunnitelmien mukaisesti. Käyttötalouden toimintatulot toteutuivat 7.269.563 euron suuruisina (TA 6.922.220) ja toimintamenot 9.178.479 euron suuruisina (TA 9.220.250). Valmistus omaan käyttöön toteutui 240 178 euron suuruisena (TA

314.150), minkä seurauksena toimintakate toteutui 315.142 arvioitua suurempana.

Teknisten palveluiden lautakunta on eniten parantanut eri vastuualueista tavoitteiden ja niiden toteutumisen esittämistapaa. Lisäksi tarkastuslautakunta kiittää, että tekninen lautakunta on saatu vertailukelpoiseksi muiden lautakuntien kanssa sisäisten vuokrien osalta.

7.4.1 Jätehuolto

Jätehuollon tilikauden ylijäämäksi oli arvioitu 117.200 euroa, kun toteutuma oli 95.144 euroa ylijäämäinen eli budjetista jäätiin 22.056 euroa.

Jätehuolto järjestetään Jyväskylän seudulla uudella tavalla eli jätehuollon käytännön palvelutehtävistä vastaa kuntien omistama jäteyhtiö Mustankorkea Oy. Yhtiö vastaa jätehuollon käytännön järjestämisestä eli se tarjoaa kuntalaisille jätehuoltopalvelut huolehtimalla jätteiden keräyksestä, kuljetuksesta, vastaanotosta, käsittelystä ja hyödyntämisestä sekä jäteneuvonnasta.

Jätehuoltoon liittyvät viranomaistehtävät ovat Jyväskylän seudun jätelautakunnan vastuulla. Lautakunta päättää muun muassa jätehuoltomääräyksistä ja jätetaksasta sekä seuraa jätehuollon liittymisvelvollisuuden toteutumista. Jätelautakunta on Jyväskylän kaupungin sekä Laukaan ja Muuramen kuntien yhteinen toimielin.

Jyväskylän seudun jätelautakuntaa koskeva toimintasääntö tuli voimaan 8.11.2016.

8. Sisäinen valvonta ja riskien hallinta

Kuntalain (410/2015) 14 §:n mukaan valtuuston tehtävänä on mm. päättää sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteista. Lisäksi hallintosäännössä tulee antaa tarpeelliset määräykset sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta.

Muuramen kunnan päivitetty hallintosääntö on hyväksytty 29.8.2016 ja se on ollut voimassa 15.10.2016 alkaen. Hallintosääntöön on kirjattu kunnanhallituksen erityiseen ratkaisupaltaan, että kunnanhallitus valmistelee valtuustolle kuntalain 13 §:n mukaisesti valtuuston päätettäväksi tulevat sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan periaatteet sekä vastaa niiden toimeenpanosta.

Edellisten vuosien tapaan tarkastuslautakunnan näkemyksen mukaan kunnanvaltuuston tulisi päättää sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteista kuntalain edellyttämässä laajuudessa. Asian valmistelu tulisi käynnistää mahdollisimman pian.

9. Yhteenveto

Kunnan tilinpäätös toteutui ylijäämäisenä ja budjetoitua paremmin. Hyvään tulokseen vaikuttivat keskeisesti myyntitulojen roima kasvu ja henkilöstömenojen pieneneminen. Tosin vastaavasti palvelujen ostotkin ylittyivät merkittävästi.

Tosin tarkastuslautakunta kiinnittää huomiota siihen, että varsinainen peruskunnan toiminta oli 65.687 euroa alijäämäistä, kun taas vesihuollon toiminta oli 357.699 euroa ylijäämäistä. Näiden nettovaikutuksena päädytään kunnan tilinpäätöksessä esitettyyn 292.102 euron ylijäämään.

Tämä ilmenee kunnan tilinpäätöksen liitteestä, josta ilmenee vesihuollon vaikutus kunnan tilikauden tuloksen muodostumiseen.

Kunnallisverojen tuotto pysyi vakaana suhteessa talousarvioon. Lainakanta pieneni 2,3 milj. euroa. Nämä vaikuttivat positiivisesti omavaraisuusasteeseen ja suhteelliseen velkaantuneisuuteen.

Taloudelliset haasteet ovat edelleen olemassa ja ne on syytä ottaa huomioon toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden asettamisessa. Kestävä talous ja hallittu kasvu ovat edelleen kunnan itsenäisyyden elinehto.

Edelleen valtuuston asettamia taloudellisia ja toiminnallisia tavoitteita on runsaasti. Huolimatta edellisten vuosien arviointikertomuksessa esitetystä kritiikistä suurin osa toiminnallisista tavoitteista on jälleen ympärilyöreästi kuvailuja. Usein toteutuman kuvaus ei vastaa mittareita.

Asiakastyytyväisyyskyselyitä ei ole toteutettu useilla palvelualueilla. Säännölliset asiakastyytyväisyyskyselyt auttaisivat ohjaamaan ja kehittämään toimintaa kuntalaisten toiveiden mukaisesti.

Huolimatta tarkastuslautakunnan esittämästä kritiikistä, kuntalaisten palvelut on pystytty järjestämään laadukkaasti ja huomioidut keskittyvät enemmän hallintoon kuin palveluiden tuottamiseen. Taloudellisessa vertailussa Suomen kuntakenttään Muuramen asema on kohtuullisen hyvä, huolimatta vähäisistä valtionosuuksista.

10. Kokonaistalouden arviointi

Kokonaistalouden arviointi on perustunut kuntatalouden keskeisten taloudellisuusmittareiden analyysiin vertailuun valittujen kuntien kesken.

Vertailuun valittiin kuntia, jotka olivat tarkoituksenmukaisimpia monesta eri lähtökohdasta tarkasteltuna. Vertailuun valitut kunnat olivat Laukaa, Kontiolahti, Pirkkala ja Hattula.

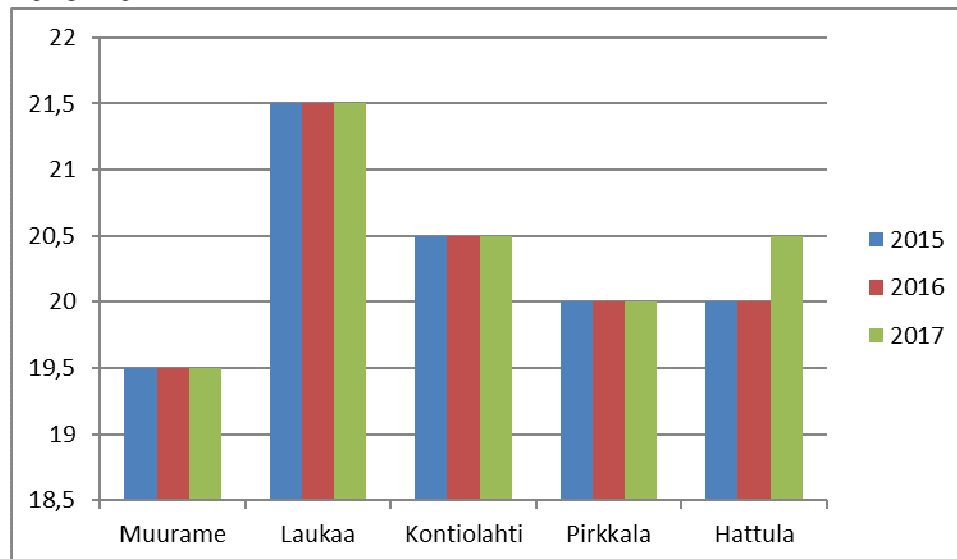
Arviointikertomuksessa tuodaan esiin joitakin keskeisiä tuloslaskelman, taaseen ja rahoituslaskelman tunnuslukuja.

Tunnuslukujen tulkinnassa on käytetty lähteenä julkaisua ”Kunnan ja kuntayhtymän tilinpäätösmalli, Suomen Kuntaliitto 2001”

VEROPROSENTIT 2015–2017 MUURAMESSA JA VERTAILUKUNNISSA

Ennen varsinaisten tunnuslukujen esittämistä todetaan Muuramen ja vertailukuntien tuloveroprosenttien kehitys kolmelta vuodelta (2015–2017).

Kaavio 1. Tuloveroprosentit Muuramessa ja vertailukunnissa vuosina 2015–2017.

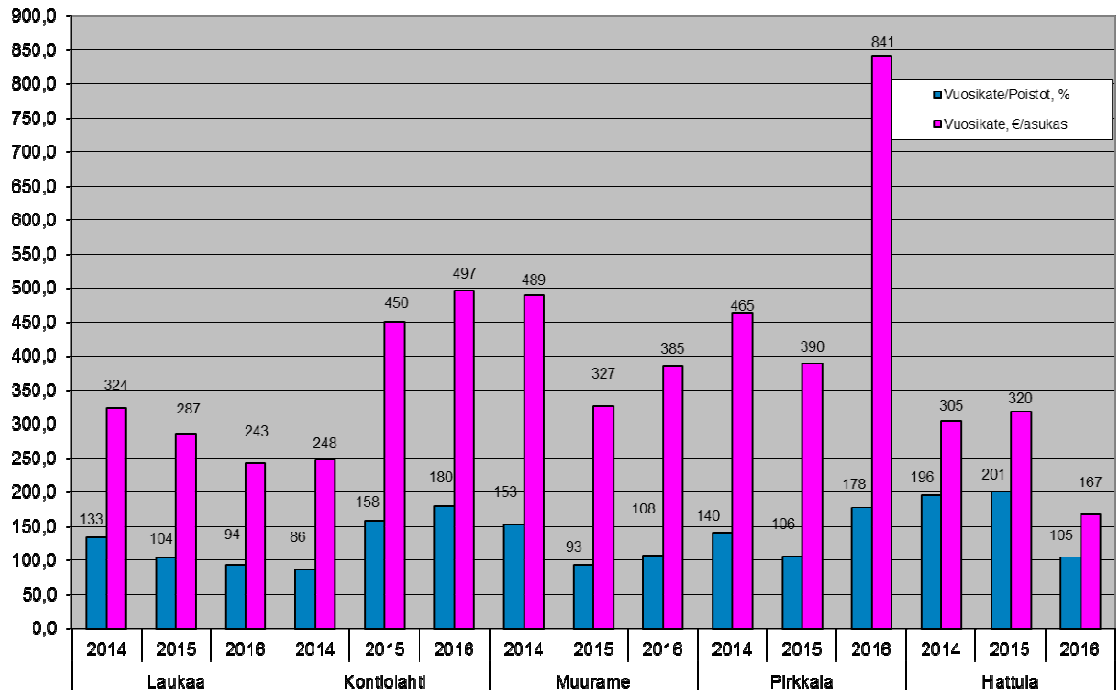

Kaaviosta voidaan havaita, että Muuramen tuloveroprosentti on alhaisin (19,5) ja pysynyt kaikkina tarkasteluvuosina samana. Pirkkala tuloveroprosentti on 20,0. Hattula nosti tuloveroprosenttinsa 20,0:stä vuodelle 2017 samalle tasolle kuin Kontiolahti (20,5). Laukaan tuloveroprosentti (21,5) on vertailukunnista korkein.

TULOSLASKELMAN TUNNUSLUKUJA:

Kaavio 2. Vuosikate/poistot, % ja vuosikate €/asukas.
Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Tuloslaskelman tunnusluvut

Vuosikate prosenttia poistoista

= $100 \cdot \text{vuosikate/poistot}$

Vuosikate osoittaa tulo-rahoituksen, joka jää käytettäväksi investointeihin, sijoituksiin ja lainan lyhennyksiin. Perusoletus on, että mikäli vuosikate on siitä vähennettävien käyttöomaisuuden poistojen suuruinen, kunnan tulo-rahoitus on riittävä.

Kunnan tulo-rahoituksen oletetaan olevan riittävä, mikäli tunnusluvun arvo on 100 %. Oletusta voidaan kuitenkin pitää pätevänä vain, mikäli poistot vastaavat kunnan keskimääräistä vuotuista investointitasoa. Investoinneilla tarkoitetaan tällöin poistonalaisten investointien omahankintamenoa, joka saadaan vähentämällä hankintamenoa valtionosuudet, liittymismaksut ja muut rahoitusosuudet. Mikäli vuosikate on alijäämäinen, on kunnan tulo-rahoitus heikko.

Vuosikate parani Muuramen kunnassa vuodesta 2012 (2,3 milj. euroa) vuoteen 2013 (5,3 milj. euroa), mutta sen jälkeen vuosikate meni pari vuotta alaspäin: 2014: 4,7 milj. euroa ja 2015: 3,2 milj. euroa. Viime vuonna vuosikate nousi 3,8 milj. euroon.

Käyttöomaisuuspoistot olivat vuonna 2013 3,2 milj. euroa, vuonna 2014 3,1 milj. euroa ja vuonna 2015 3,4 milj. euroa. Vuonna 2016 poistot olivat 3,5 milj. euroa.

Tunnusluku koskien vuosikatteen ja poistojen suhdetta parani vuonna 2016 (108,2 %) Muuramen kunnassa verrattuna edelliseen vuoteen: (2015: 93,3 %; 2014: 152,8 %; 2013: 167,7 %).

Vertailukunnista Kontiolahdella (180,2) ja Pirkkalassa (178,0) tunnusluku oli selkeästi parhaalla tasolla ja Laukaalla heikoin eli 93,5 %.

Vuosikate euroa/asukas

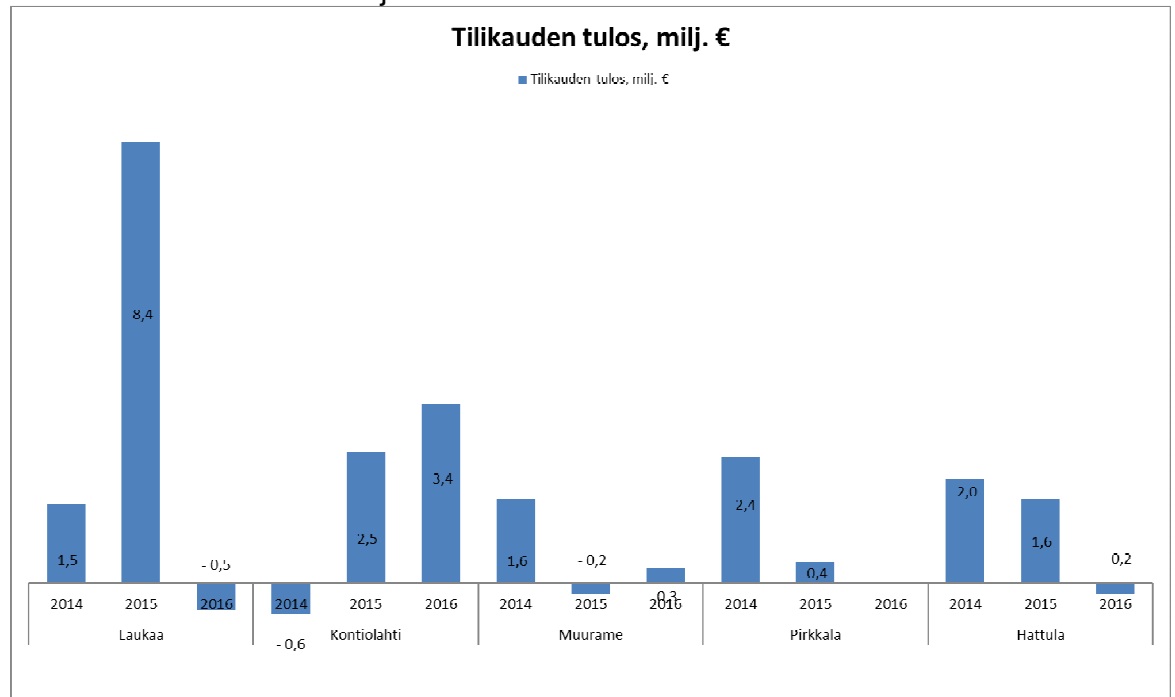
Vuosikate asukasta kohden on yleisesti käytetty tunnusluku tulorahoituksen riittävyyden arvioinnissa. Kuntakohtainen tavoitearvo tunnusluvulle saadaan jakamalla edellä mainittu keskimääräinen vuotuinen investointitaso asukasmäärällä. Keskimääräistä, kaikkia kuntia koskevaa tavoitearvoa ei voida asettaa. Kunnan koko, taajama-aste, tekniset verkostot ja toimintojen organisointi ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat vuosikatetavoitteen määrittämiseen kunnassa.

Asukaskohtainen vuosikate oli Muuramessa 385 €/asukas (2015: 327 €/asukas; 2014: 489 €/asukas).

Pirkkalassa tunnusluku oli vertailukunnista paras vuonna 2016 eli 841 euroa, missä on huima parannus vuoteen 2015 verrattuna 451 euroa asukasta kohden. Heikoin tunnusluku oli Hattulassa, jossa se oli 167 euroa asukasta kohden (2015: 320 €/asukas).

Kaavio 3. Tilikauden tulos, milj. €.

Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Tilikauden tulos

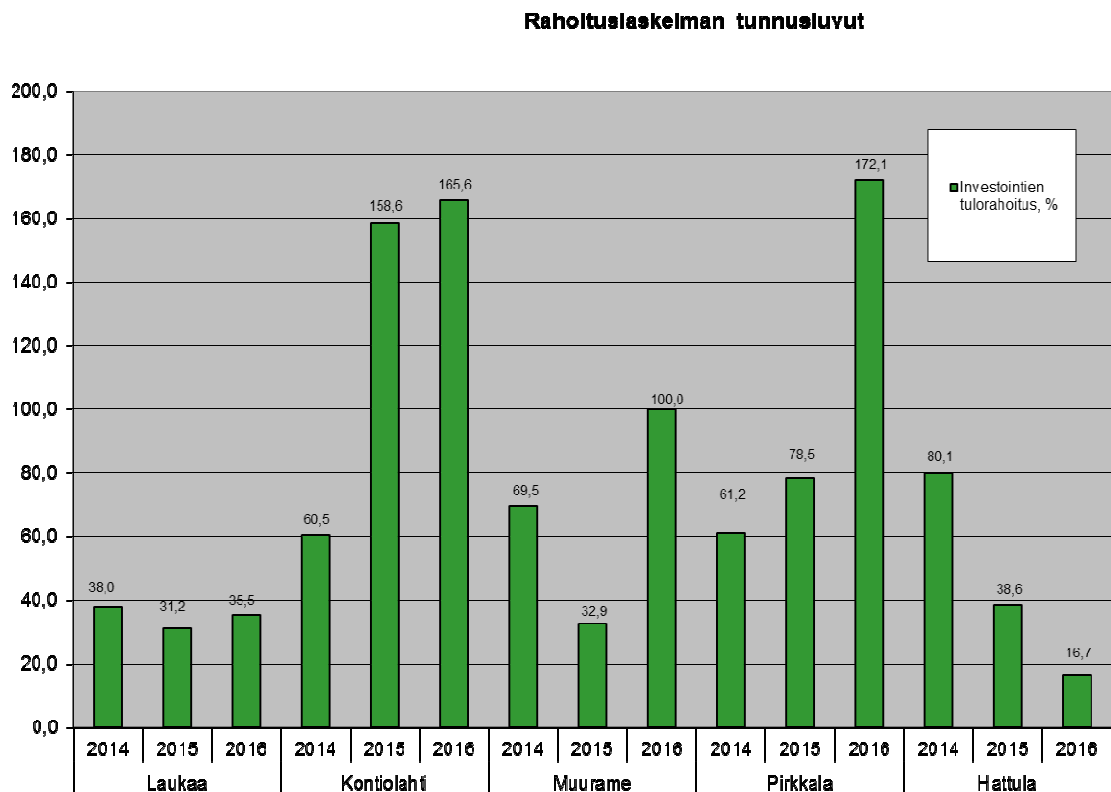
Tilikauden tulos parani Muuramen kunnassa vuonna 2016 edelliseen vuoteen verrattuna, ollen 0,3 milj. euroa (2015: -0,2 milj. euroa; 2014: 1,6 milj. euroa).

Vertailukunnista selkeästi parhaan tilikauden tuloksen teki Pirkkala eli 7,1 milj. euroa (2015: 0,4 milj. euroa). Vertailukunnista Laukaa (-0,5 milj. euroa) ja Hattula (-0,2 milj. euroa) tekivät miinus-merkkisen tilikauden tuloksen.

RAHOITUSLASKELMAN TUNNUSLUKUJA:

Kaavio 4. Investointien tulo-rahoitus, %.

Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Investointien tulo-rahoitus, %

= $100 \cdot \text{vuosikate} / \text{investointien omahankintameno}$

Investointien tulo-rahoitus -tunnusluku kertoo, kuinka paljon investointien omahankintamenoista on rahoitettu tulo-rahoituksella. Tunnusluku vähennettynä sadasta osoittaa prosenttiosuuden, mikä on jäänyt rahoitettavaksi pääomarahoituksella eli käyttöomaisuuden myynnillä, lainalla tai kassavarojen määrää vähentämällä.

Investointien omahankintamenolla tarkoitetaan rahoituslaskelman käyttöomaisuusinvestointeja, joista on vähennetty rahoituslaskelmaan merkityt rahoitusosuudet.

”Investointien tulo-rahoitus, %” -tunnusluku oli vertailukunnista paras Pirkkälässä eli 172,1 % (2015: 78,5 %). Muuramessa tunnusluvun ”syöky” saatiin oikaistua ja se parani 100,0 %:iin (2015: 32,9 %; 2014: 69,5 %; 2013: 127,3 %). Vertailukunnista heikoin tunnusluku oli Hattulassa (16,7 %).

Kaavio 5. Lainanhoitokate.

Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Lainanhoitokate

= (vuosikate + korkokulut) / (korkokulut + lainanlyhennykset)

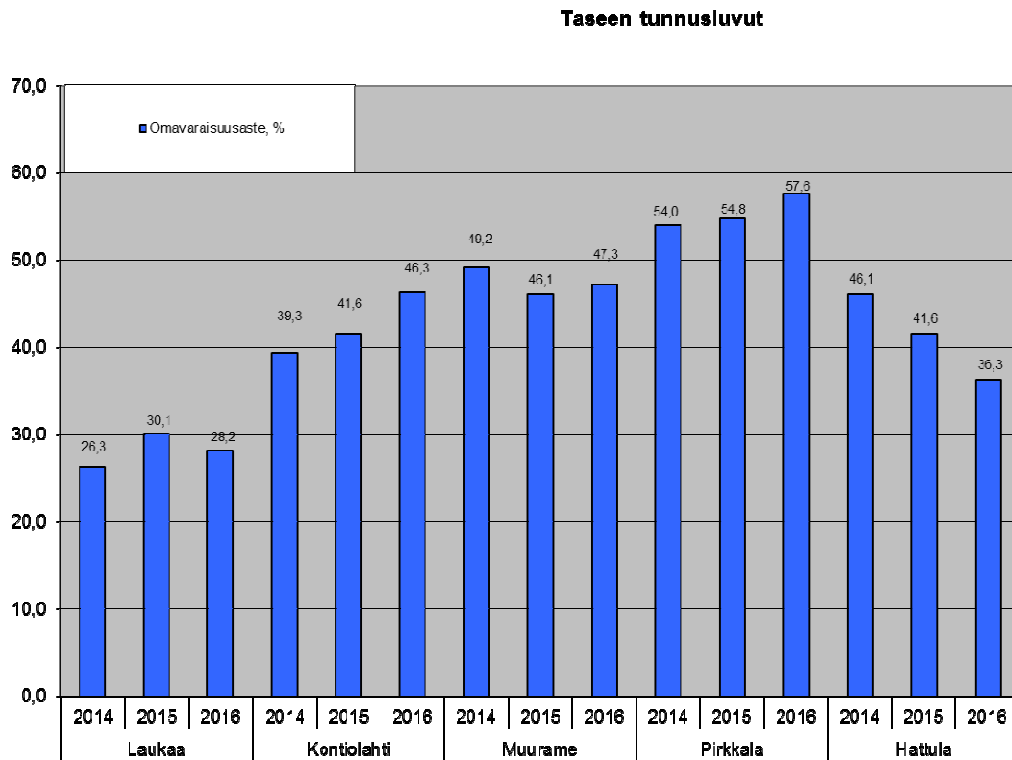
Lainanhoitokate kertoo kunnan tulo-rahoituksen riittävyyden vieraan pääoman korkojen ja lyhennysten maksuun.

Tulo-rahoitus riittää lainojen hoitoon, jos tunnusluvun arvo on 1 tai suurempi. Kun tunnusluvun arvo on alle 1, joudutaan vieraan pääoman hoitoon ottamaan lisälainaa, realisoimaan kunnan omaisuutta tai vähentämään kassavaroja.

Tunnusluku on vertailukunnissa pääsääntöisesti 1 tai vähän alle 1, poikkeuksena Laukaa. Laukaalla tunnusluku nousi vuoden 2015 59,5:stä 78,7:ään. Muiden vertailukuntien paras (Laukaa pois lukien) tunnusluku on Pirkkälässä (1,9). Muuramessa tunnusluku oli vuonna 2016 0,9 (2015: 0,8; 2014 1,3), mikä oli vertailukunnista toiseksi heikoin. Hattulassa oli heikoin: 0,6.

TASEEN TUNNUSLUKUJA:

Kaavio 6. Omavaraisuusaste. Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Omavaraisuusaste, %

= $100 * (\text{oma pääoma} + \text{poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{koko pääoma} - \text{saadut ennakot})$

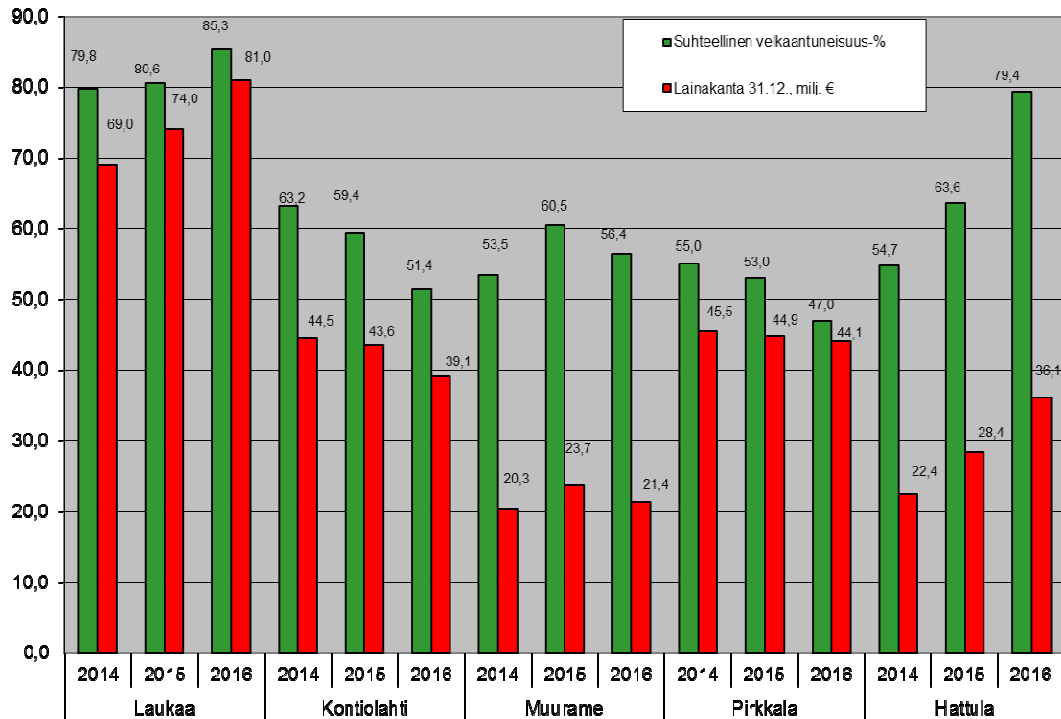
Omavaraisuusaste mittaa kuntien vakavaraisuusastetta, alijäämän sietokykyä ja kykyä selviytyä sitoumuksista pitkällä aikavälillä. Omavaraisuuden hyvänä tavoitetasona voidaan pitää kuntatalouden keskimääräistä 70 %:n omavaraisuutta. 50 %:n tai sitä pienempi omavaraisuusaste merkitsee kuntataloudessa merkittävää velkarasitetta.

Muuramen kunnan omavaraisuusaste oli vuonna 2016 47,3 % eli oli alle 50 %, jota pidetään siis merkittävänä velkarasitteena. Tunnusluku kuitenkin parani edelliseen vuoteen verrattuna (2015: 46,1 %; 2014: 49,2 %).

Omavaraisuusastetta kuvaava tunnusluku parani edellisestä vuodesta Kontiolahdella (46,3 %:iin) ja Pirkkalassa (57,6 %:iin). Tunnusluku heikkeni Laukaassa (28,2 %:iin) ja Hattulassa (36,3 %:iin).

Kaavio 7. Suhteellinen velkaantuneisuus, % ja lainakanta 31.12., milj. €. Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Taseen tunnusluvut

Suhteellinen velkaantuneisuus, %

= $100 * (\text{vieras pääoma} - \text{saadut ennakot}) / \text{käyttötulot}$

Tunnusluku kertoo, kuinka paljon kunnan käyttötuloista tarvittaisiin vieraan pääoman takaisinmaksuun. Käyttötulot muodostuvat tilikauden toimintatuotoista, verotuloista ja käyttötalouden valtionosuuksista.

Mitä pienempi velkaantuneisuuden tunnusluvun arvo on, sitä paremmat mahdollisuudet kunnalla on selviytyä velan takaisinmaksusta tulorahoituksella. Suhteellinen velkaantuneisuus on koko kuntasektorilla keskimäärin noin 30 %.

Muuramessa suhteellisen velkaantuneisuuden määrä putosi takaisin alle 60 %:n, ollen 56,4 % (2015: 60,5 %; 2013: 53,5 %).

Vertailukuntien paras tunnusluku arviointivuonna 2016 oli Pirkkalassa (47,0 %). Kehnoimman tunnusluvun omaa edelleen Laukaa (2016: 85,3 %; 2015: 80,6 %).

Lainakanta 31.12.

= Vieras pääoma – (saadut ennakot + ostovelat + siirtovelat + muut velat)

Kunnan lainakannalla tarkoitetaan korollista vierasta pääomaa.

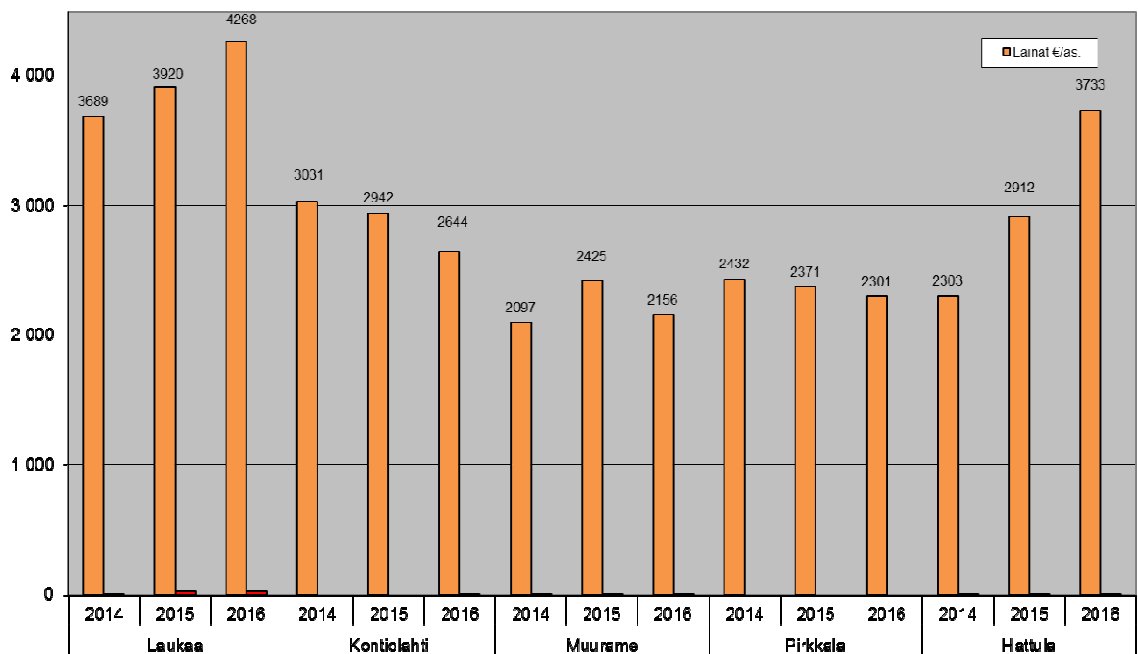
Lainakanta pieneni, Muuramen lisäksi, Kontiolahdella ja Pirkkalassa. Laukaalla ja Hattulassa lainakannat suurenivat entisestään.

Muuramessa lainakanta on vertailukunnista selkeästi pienin eli 21,4 milj. euroa (2015: 23,7 milj. euroa; 2014: 20,3 milj. euroa). Suurin lainakanta on Laukaalla (2016: 81,0 milj. Euroa; 2015: 74,0 milj. euroa; 2014: 69,0 milj. euroa).

Kaavio 8. Lainat, €/asukas.

Tunnusluvut Muuramesta ja vertailukunnista vuosilta 2014–2016

Taseen tunnusluvut

Lainat, euroa/asukas

Asukaskohtainen lainamäärä lasketaan jakamalla edellä mainittu lainakanta tilinpäätösvuoden päättämispäivän mukaisella kunnan asukasmäärällä.

Asukaskohtainen lainamäärä putosi Muuramessa alle 2 200 euron asukasta kohden (2016: 2 156; 2015: 2 425 ja 2014: 2 097 €/asukas), mikä oli vertailukunnista paras. Pirkkalassa on lainaa asukasta kohden 2 301 euroa (2015: 2 371 €/asukas).

Laukaalla (2016: 4 268 €/asukas; 2015: 3 920 €/asukas) tunnusluku ylitti jo 4 000 euron rajan.

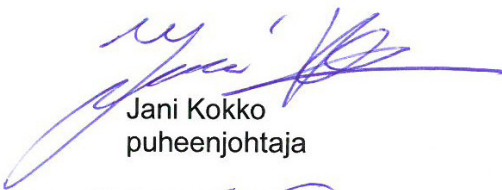

11. Tarkastuslautakunnan esitys kunnanvaltuustolle

Tarkastuslautakunta jättää arviointikertomuksen vuodelta 2016 kunnanvaltuuston käsiteltäväksi ja esittää, että kunnanvaltuusto pyytää seuraavista arviointikertomuksessa esitetyistä havainnoista kunnanhallituksen selvitykset niin, että ne voidaan käsitellä vuoden 2017 syyskauden valtuuston kokouksissa:

- 1) Miten kunnan henkilöstöpolitiikassa otetaan konkreettisesti huomioon seuraavat seikat:
  - a. Eläköityminen
  - b. Työtyytyväisyyskyselyt ja -hyvinvointi
  - c. Sairauspoissaolot
  - d. Henkilöriskit tehtävien hoidossa
- 2) Miten selkeytetään tilinpäätöksessä esitettävää toimintakertomusta niin, että siitä käyvät selville merkittävien taloudellisten poikkeamien syyt.

Muuramessa 4.5.2017

Jani Kokko
puheenjohtaja

Pauliina Maukonen-Kärkkäinen
varapuheenjohtaja

Jani Kylmälahti
jäsen

Leena Koponen
jäsen

Markku Pynnönen
jäsen

LIITE

Yhteenvedo tavoitteiden toteutumisesta vuonna 2016

Muuramen kunta vt=vaikuttavuustavoite, tt=tuottavuustavoite	Toteutunut	Toteutunut osittain	Ei toteutunut	Tot. ei voida arvioida
3.1 Keskusvaalilautakunta				
- Toteutetaan toimenpiteitä, joilla pyritään lisäämään äänestysaktiivisuutta verrattuna edellisiin eduskuntavaaleihin (vt)				x
3.2 Tarkastuslautakunta/3.2.1 Tilintarkastus				
- Arviointikertomus (vt)	x			
3.3 Kunnanhallitus/3.3.1 Yleishallinto				
- Päätöksenteon oikeellisuus (vt)	x			
- Tulo- ja menorahoituksen kehitys (tt)	x			
Kuntasuunnittelu				
- Asuinympäristön viihtyvyys (vt)				x
- Väestönkehitys (tt)				x
Sisäiset vuokrat (pääomavuokra)				
- Vieraan pääoman tarpeen vähentäminen uusinvestoinneissa ja peruskorjauksissa (vt)				x
Muu yleishallinto				
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (vt)				x
3.3.3 Elinkeinoelämä/Seutu- ja alueyhteistyö				
- Yritystonttien ja tilojen riittävyys (vt)	x			
- Kunnan nopea päätöksenteko (vt)	x			
- Aktiivinen elinkeinopolitiikka (vt)				x
3.3.4 Joukkoliikenne				
- Kattavan ja taloudellisesti tehokkaan joukkoliikenteen toteuttaminen Muuramessa (vt)		x		
3.3.5 Muu toiminta/Asuntotoimi				
- Asuinympäristön viihtyvyys (vt)				x
- Asumistason kehittäminen (tt)			x	
- Asumistarpeen tyydyttäminen (tt)				x
3.4 Lapsi- ja perhepalveluiden lautakunta/3.4.1 Hallinto				
- Muuramen Hyvinvointi Oy:n toiminnan aloittamisen valmistelu 1.1.2017 (vt)	x			
- Taloudelliset ja tehokkaat rakenteet sekä toimintamallit (tt)				x
3.4.2 Varhaiskasvatuspalvelut				
- Lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin ja tasapainoisen kasvun ja kehityksen turvaaminen (vt)				x
- Kunnan talous on tasapainossa (tt)		x		
3.4.3 Lasten ja perheiden palvelut				
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (vt)			x	
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)			x	
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (tt)		x		
Lasten ja perheiden tuen palvelut: oppilashuolto, perhetyö, etsivä nuorisotyö				
- Hyvät, toimivat peruspalvelut (vt)		x		
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)				x
- Lasten, nuorten ja lapsiperheiden psykososiaalinen hyvinvointi lisääntyy (tt)	x			
3.4.4 Perusopetus				
- Lasten ja nuorten tasapainoinen kasvu ja terveyden edistäminen (vt)				x
- Perheiden ja lasten kasvun tukeminen (vt)				x
- Oppilaiden jatko-opintojen ja ammatinvalinnan kannalta tarpeellisten tavoitteiden saavuttaminen (vt)				x
- Motivoitunut ja hyvinvoiva henkilöstö (vt)			x	x
- Kustannustehokas- ja vaikuttava palvelutoiminta talouden tasapainossa pitämiseksi (tt)				x
Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminta				
- Lasten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukeminen (vt)			x	
- Laadun ja laadun arvioinnin kehittäminen (vt)		x		
- Motivoitunut henkilökunta (vt)			x	
- Taloudelliset ja tehokkaat rakenteet sekä toimintamallit (tt)				x
3.4.5 Muuramen lukio/Toisen asteen koulutus				
- Yrittäjähenkisyys ja yrittäjyyskasvatus (vt)	x			
- Kehittyminen jatkuvan oppimisprosessin kautta (vt)	x			
- Fyysinen ja henkisesti turvallinen ympäristö (vt)	x			
- Nollatoleranssi koulukiusaamiseen/syrjäytymisen estäminen				x

(vt)				
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)				x
- Osallisuuden edistäminen (vt)	x			
- Nopea tiedonkulku (vt)	x			
- Oppiva organisaatio (vt)	x			
- Johtaminen (vt)			x	
- Koulujen opetusvälineiden käyttökelpoisuuden varmistaminen (tt)		x		
- Sähköisten viestintävälineiden hyödyntäminen (tt)	x			
- Taloudelliset ja tehokkaat rakenteet ja toimintamallit (tt)				x
3.4.6 Taiteen perusopetus				
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (vt)				x
- Osallisuuden edistäminen (vt)				x
- Sosiaalisten verkostojen rakentaminen, ylläpitäminen ja vahvistaminen (vt)				x
- Asuinympäristön viihtyvyys (vt)				x
- Kulttuuripalvelujen saatavuus (vt)				x
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (vt)				x
Kuvataidekoulu				
- Lasten ja nuorten tasapainoinen kasvu ja omaehtoisen toiminnan tukeminen (vt)				x
- Osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy (vt)				x
- Perheiden hyvä elämä (vt)				x
- Monipuoliset harrastusmahdollisuudet, kulttuuripalvelujen saatavuus ja asuinympäristön viihtyvyys (vt)				x
- Motivoitunut ja hyvinvoiva henkilöstö (vt)			x	
- Kustannustehokas ja vaikuttava palvelutoiminta talouden tasapainossa pitämiseksi (tt)		x		
3.4.7 Nuorisopalvelut				
- Sosiaalisten verkostojen rakentaminen, ylläpitäminen ja vahvistaminen (vt)		x		
- Osallisuuden edistäminen (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (vt)				x
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (tt)				x
- Asuinympäristön viihtyvyys (tt)				x
3.5.1 Asukaspalveluiden lautakunnan hallinto				
- Taloudelliset ja tehokkaat rakenteet sekä toimintamallit (tt)			x	x
3.5.2 Vanhus- ja vammaispalvelut/Kotihoito				
- Hoitotyön kehittäminen ja laadun takaaminen (vt)			x	x
- Ikäihmisten hyvinvoinnin ja terveyden ylläpitäminen ja kotona selviytyminen (vt) !!!		x		
- Henkilöstö vakanssit (tt)	x			
Kylänkartano				
- Hoitotyön kehittäminen ja laadun takaaminen (vt)			x	x
- Turvallinen asumisyhteisö ja ympäristö (vt)				x
- Tarkoituksenmukainen asumismuoto (vt)				x
- Henkilöstö vakanssit (tt)	x			
Vanhuspalvelut				
- Tuetaan iäkkään henkilön itsenäistä ja omatoimista kotona asumista		x		
- Laadukkaat ja asiakaslähtöiset palvelut			x	x
- Hyvinvoiva henkilöstö			x	x
Vammaispalvelut				
- Palveluihin tyytyväiset asiakkaat			x	x
- Nopea päätöksenteko	x			
- Lapsiperheiden hyvinvoinnin tukeminen				x
- Strategiaan nähden riittävät taloudelliset resurssit			x	
3.5.3 Sosiaalityön palvelut/Mielenterveyskuntoutujien palvelut				
- Syrjäytymisen estäminen (vt)		x		
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (tt)		x		
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (tt)				x
Päihdehuollon palvelut				
- Syrjäytymisen estäminen (vt)		x		
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (tt)		x		
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (tt)				x
Aikuisväestön toimeentulotuki				
- Syrjäytymisen estäminen (vt)	x			
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (vt)	x			

- Syrjäytymisen estäminen (tt)	x			
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (tt)				x
Aktivointi, työllistäminen ja kuntouttava työ				
- Korkea työllisyys (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (tt)	x			
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (tt)			x	
- Korkea työllisyys (tt)		x		
Työpajatoiminta				
- Syrjäytymisen estäminen (vt)			x	
- Syrjäytymisen estäminen (tt)	x			
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (tt)		x		
- Korkea työllisyys (tt)		x		
3.5.6 Vapaa-aikapalvelut/Aikuisopetus (Kansalaisopisto)				
- Syrjäytymisen estäminen (vt)				x
- Osallisuuden edistäminen (vt)		x		
- Sosiaalisten verkostojen rakentaminen, ylläpitäminen ja vahvistaminen (vt)		x		
- Asuinympäristön viihtyvyys (vt)				x
- Kulttuuripalvelujen saatavuus (vt)				x
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (vt)				x
Kirjastopalvelut				
- Hyvät ja toimivat peruspalvelut (vt)				x
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)				x
- Syrjäytymisen estäminen (vt)				x
- Asuinympäristön viihtyisyys (vt)				x
- Kulttuuripalvelujen saatavuus (vt)				x
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (vt)				x
- Tiedon ja elämyksien tarjoaminen kuntalaisille tuottamalla laadukkaita kirjastopalveluja (tt)		x		
Kulttuuripalvelut				
- Kulttuuripalvelujen saatavuus (vt)	x			
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (vt)	x			
- Perheiden hyvä elämä ja lasten tasapainoinen kasvu (vt)	x			
- Syrjäytymisen estäminen (vt)	x			
- Osallisuuden edistäminen (vt)	x			
- Sosiaalisten verkostojen rakentaminen, ylläpitäminen ja vahvistaminen	x			
- Asuinympäristön viihtyisyys (vt)	x			
Liikuntapalvelut				
- Lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin ja tasapainoisen kasvun ja kehityksen turvaaminen (vt)				x
- Hyvinvointipalveluiden tuotannon ja kokonaisuuden suunnitelmallinen kehittäminen eri hallintokuntien ja toimijoiden välisenä yhteistyönä (vt)			x	
- Turvallinen ja viihtyisä kunta asua ja elää (vt)		x		
- Elämäntapasairauksien ennaltaehkäisy (vt)				x
- Monipuoliset vapaa-ajanviettomahdollisuudet (tt)				x
3.6.1 Yhdyskuntasuunnittelu/Tekninen hallinto				
- Tekninen osasto hoitaa sille kuuluvat tehtävät tehokkaasti ja taloudellisesti (vt)				x
- Taloudellinen ja tehokas yhteiskunta (tt)				x
- Työpaikka-alueiden ja palveluiden sekä liikenneyhteyksien kehittäminen (tt)				x
- Viihtyisien ja turvallisten asuinympäristöjen kehittäminen (tt)		x		
- Väestön kasvu (tt)	x			
Kaavoitus				
- Suunnitelmallinen kunnan kehittäminen (vt)	x			
- Tonttien riittävyys (Kaavavaranto, vt)	x			
- Taloudellinen ja tehokas yhdyskuntarakenne (tt)		x		
- Työpaikka-alueiden ja palveluiden sekä liikenneyhteyksien kehittäminen (tt)	x			
- Viihtyisien asuinympäristöjen kehittäminen (tt)				x
- Väestön kasvu (tt)		x		
Mittaus				
- Teknisen osaston suunnittelu- rakentamishankkeiden edistäminen (vt)	x			
- Teknisen osaston suunnittelu- ja rakentamishankkeiden toteuttaminen (tt)		x		
- Kunnan opaskartat ja osoitejärjestelmä (tt)		x		
Kunnallistekniikan suunnittelu				
- Taloudellinen ja tehokas yhdyskunta (vt)				x
- Rakentamisohjelma (tt)	x			

- Asemakaavoituksen toteuttaminen (tt)	x			
3.6.2 Rakennusvalvonta				
- Palvelukyky, tehokkuus, osaaminen (vt)	x			
- Terveellinen, turvallinen ja viihtyisä ympäristö (tt)		x		
- Tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus (tt)	x			
3.6.3 Ympäristönhuolto/Ympäristönsuojelu				
- Palvelualltius, tehokkuus, osaaminen (vt)	x			
- Terveellinen, turvallinen ja viihtyisä työympäristö (tt) !!!		x		
3.6.4 Liikuntapaikat				
- Muuramessa on hyvä asua ja harrastaa (vt)	x			
- Monipuoliset liikuntapaikat (tt)		x		
3.6.6 Liikenneväylät ja yleiset alueet/Liikenneväylät				
- Viihtyisien ja turvallisten asuin ympäristöjen kehittäminen (vt)				x
- Kohtuullinen katujen kunnossapito (tt)				x
Puistot				
- Viihtyisä ympäristö (vt)				x
- Kohtuullinen viheralueiden hoitotaso (tt)	x			
3.6.10 Jätehuolto				
- Noudatetaan kestävää kehitystä ja huolehditaan ympäristöstä (vt)				x
- Jätehuollon tulee toimia omakustanteisesti (tt)	x			